Valorificarea din perspectivă lingvistică a documentelor din campaniile monografice de la Șanț (BN)

Gabriela Violeta Adam
"Sextil Pușcariu" Institute of Linguistics and Literary History, Romanian Academy
Corresponding author email: gabriela.adam@acad-cj.ro

The Documents from the Monographic Campaigns in the Village of Șanț (BN County): A Linguistic Approach

Abstract: In the interwar period, the village of Șanț, located on the Upper Valley of Someș River, has always been the focus of researchers, several inventory actions for promotion of material and immaterial cultural heritage were carried out there. At the beginning of year 1930, shortly after the start of surveys for Atlasul lingvistic român [Romanian Linguistic Atlas], Sever Pop performed a linguistic survey based on a questionnaire with 2140 questions. Five years later, Șanț is one of the villages where the Sociological School from Bucharest makes a halt, event which involves the entire community. Having as starting point the materials collected in the monographic campaigns performed by the Sociological School from Bucharest during the period 1935-1936, this paper aims to analyse from linguistic perspective (phonetic, morphosyntactic and lexical) the dialect in this village. This research step is justified by the fact that the particularities of the spoken language were not highlighted in the studies published after the completion of the monographic campaigns, although they were a part of this multidisciplinary survey. As the material on which the research was based was not collected by linguists, but by sociologists, the phonetic, morphosyntactic and lexical particularities identified in the set of documents were compared to the linguistic material collected during the same period (1931) by Sever Pop within the paternalization project of the spoken Romanian language: Atlasul lingvistic român. The linguistic material offered by the documents of the sociological survey is varied, includes ancient/archaic elements, elements specific to the North-Eastern area of Transylvania, alloglotic influences, neologism influences, objectively highlighting the dialect of the locals in the village.

Keywords: dialectal surveys, sociological surveys, idiom, Atlasul lingvistic român, Șanț.

Citation suggestion: Adam, Gabriela Violeta. "Valorificarea din perspectivă lingvistică a documentelor din campaniile monografice de la Șanț (BN)." *Transilvania*, no. 1-2 (2025): 26-36.
https://doi.org/10.51391/trva.2025.1-2.04.

Lucrarea pe care o propunem prezintă câteva particularități ale unui grai din nordul Transilvaniei, de la mijlocul secolului XX. Materialul care a stat la baza studiului este excerptat din documentele produse în cadrul campaniilor monografice, publicate, de-a lungul timpului, în *Sociologie Românească* sau în alte ediții de texte. Deoarece corpusul analizat nu a fost adunat conform metodologiei disciplinelor din sfera limbii române vorbite, o parte dintre fenomenele și formele lexicale înregistrate au fost raportate și la ancheta *Atlasului lingvistic român*, realizată în aceeași localitate în anii 1930 și 1931. După o expunere a contextului lingvistic în care s-a desfășurat atât ancheta lingvistică, cât și campaniile monografice, vom analiza particularitățile graiului având în vedere cele trei paliere ale limbii: fonetic, morfologic și lexical.

Localitatea Șanț a fost, în perioada interbelică, centrul unor cercetări de amploare pentru spațiul cultural românesc, ultima localitate din fostul regiment de graniță năsăudean fiind vizitată atât de lingviști, cât și de cercetătorii Școlii Sociologice, coordonată de D. Gusti. Deși cele două categorii de anchete au o metodologie și un scop diferit, există numeroase aspecte care apropie rezultatele acestei cercetări, prin circumscrierea spațiului geografic, cultural și istoric: prezentarea ocupațiilor tradiționale; statutul social al locuitorilor (educație, stare materială); inventarierea sistemului antroponimic zonal, care pune în lumină aspecte cu privire la componența etnică, stratificarea și mișcarea de populație și rezultatele acestei stratificări și mișcări demografice[1]; descrierea

1. Vezi, în acest sens, listele de frecvență care cuprind numele și prenumele locuitorilor prezenți la diferitele acțiuni derulate în cei doi ani ai campaniilor monografice.

variabilității lingvistice. Întrucât din documentele pe care le oferă cercetarea monografică nu putem reconstitui contextul lingvistic mai general al satului, am optat să redăm acest ansamblu de circumstanțe preluând informația din manuscrisul caietului de anchetă Șanț (pct. 215), material adunat de S. Pop pentru ancheta *Atlasului lingvistic român*.

1. La sfârșitul anului 1929, după aproape 10 ani de pregătire a metodologiei, a anchetatorilor și a chestionarelor, sub coordonarea lui Sextil Pușcariu, Sever Pop și Emil Petrovici demarează anchetele pentru *Atlasului lingvistic român*, motivați de noul context sociocultural și politic care își va pune puternic amprenta și asupra limbii: „Prin întregirea României după marele război, limba noastră trecea printr-una dintre cele mai mari prefaceri din cursul întregii sale dezvoltări. Limba din Țara veche – și mai ales limba capitalei – pătrundea triumfătoare în provinciile noi; ici și colo se petrecea și fenomenul invers: intrau în limba literară cuvinte și expresii din Ardeal. Procesul acesta deosebit de interesant din punct de vedere lingvistic trebuia surprins în toiul desfășurării"[2]. Despre necesitatea acestor cercetări sistematice ale graiului amintește și S. Pop, într-o scrisoare pe care intenționează să i-o trimită maestrului său, S. Pușcariu:

> „Graiul dialectal al satelor noastre e într-un proces viu de dispariție, un proces ce se accentuează cu fiecare zi ce trece. În fiecare an, școala primară, prin învățători harnici, varsă în mijlocul dialectului subiectele adversare lui, căci copiii de la școala primară refuză să vorbească ca și părinții lor. În armată, cei care au rămas neștiutori de carte sunt învățați să scrie și să vorbească bine românește. Jurnalele bucureștene au pătruns până în creierii munților. Împotriva dialectelor lucrează intens atâția agenți, iar pentru păstrarea lor nimeni. Iată de ce considerăm de cea mai sfântă datorie a filologiei române să salveze ce se mai poate salva din cataclismul în care au căzut dialectele satelor noastre"[3].

1.1. Selectarea localității Șanț ca punct de anchetă în rețeaua ALR nu este întâmplătoare, deoarece, la momentul anchetei, satul avea o populație de 2300 de locuitori, elementul românesc era majoritar în raport cu cel străin, nu era un centru industrial, cu populație venită din alte regiuni ale țării. Deși cel de-al patrulea criteriu de selecție nu corespundea, localitatea fiind atestată documentar destul de târziu (1766), Șanțul rămâne un reper pentru graiurile din Țara Năsăudului. Având o puternică conștiință a datoriei față de neamul său, Sever Pop ajunge la Șanț într-o zi de sărbătoare. Iată ce nota în jurnalul său: „La drum în ziua de Anul Nou! Se zice că vei fi tot anul pe drum, dacă te găsești pe drum în această zi. Că așa va fi, nu mai încape îndoială. Drumul înghețat, merge mașina."[4]. Odată ajuns aici, anchetatorul este obligat, conform protocolului metodologic, să găsească un subiect care să corespundă unor criteriilor prestabilite: să fie originar din comuna anchetată (atât subiectul, cât și familia acestuia); să posede o proprietate oricât de mică; ocupația lui și a familie sale să fie agricultura; să nu fi locuit în altă regiune; să fie analfabet; să nu aibă stagiul militar satisfăcut; să aibă o inteligență naturală; să aibă o dentiție și o pronunție clară; să aibă vârsta între 30 și 60 de ani.

1.2. Pentru ancheta lingvistică din localitatea Șanț, desfășurată în două etape (25. VI. – 26. VI. 1930 și 1 – 4. I. 1931), Sever Pop îi alege ca informatori pe Florea Pop[5], 43 de ani, econom, respectiv pe Varvara Țîcșa[6] (n. Grapini), 40 de ani, soția unui funcționar la exploatarea de pădure din Valea Mare. Deși selectarea informatorilor nu pare să fi fost o problemă, fiind ajutat și sprijinit de înv. Mihail Cotu, cea de-a doua parte a anchetei pe care o realizează cu femeia este îngreunată de tendința accentuată de a se exprima cât mai aproape de limba învățată la școală/standardizată:

> „Subiectul meu a fost o femeie tare măreață și mândră! Căuta în orice moment să-mi demonstreze că ea știe să vorbească *numai* ca domnii și, dacă vorbește prostește, o face de hatârul meu. Albastră creatură! Evident, e descendentă din familia cea mai veche din sat, din *grăpĉinár*^{j}, faptul se explică. Soțul ei e un fel de funcționar la exploatarea de pădure în Valea Mare, la 7 km mai sus de

2. Prefața ALR I/I, 7.

3. Scrisoare adresată de S. Pop lui Sextil Pușcariu, nedatată, ms., aflată în arhiva *Atlasului lingvistic român*.

4. Fragment din Jurnalul de anchetă redactat de Sever Pop pentru punctul cartografic 215 Șanț, ms.

5. „Informatorul I, Florea Pop, a făcut 6 ani de școală primară, nefrecventând regulat. A fost în Războiul Mare în Galiția doi ani și jumătate, în Italia 8 luni, iar în Ucraina, 4 luni. A luat contact cu orașul pentru scurt timp, călătorind la Bistrița, Oradea, Cluj, Sîbii, Năsăud. Are doi băieți, *ḷiĕu̯ont'ín* (16 ani) și *val'ḷĕŕḷu* (18 ani). Dentiția este bună, are strungă în maxila superioară. Părinții informatorului sunt originari din comună, *tî̯ănásă pu̯op* (75 de ani) și *iliḷána du̯ómid'ĕ* (67 de ani), s-au ocupat cu economia. Este căsătorit cu Ana Șuț (45 de ani). Nu a suferit de boli grave, numai de fractura unui picior în trei locuri." (ALR I, Caiet de anchetă pct. 215 Șanț).

6. Informatorul II, Varvara Țîcșa, a frecventat școala din sat. A luat contact cu orașul la Bistrița, Cluj și Năsăud. Are doi copii, o fată de 17 ani și un băiat de 8 ani. Dentiția este bună, are un dinte de aur în maxila superioară. Părinții acesteia sunt din localitate, au fost plugari. Soțul acesteia este manipulant de birou la Valea Mare – Rogna (ALR I. Caiet de anchetă, pct. 215 Șanț).

Șanț. Iată, deci, motivele sufletești ale superiorității. Această mândrie nu e caracteristică numai Vârvarei, ci satului întreg"[7].

Deși întâmpină greutăți în anchetă, S. Pop nu renunță la cel de-al doilea informator, pentru că timpul nu îi permitea o extindere de câteva zile a anchetei[8], iar mai apoi, știa, din experiența anchetelor realizate în străinătate și în țară, că femeile sunt mult mai conservatoare în privința graiului[9].

2. Chestionarul pe baza căruia s-a realizat ancheta lingvistică cu cei doi informatori cuprinde două secțiuni.

2.1. Parte introductivă (60 de întrebări) oferă două tipuri de informații distincte: detalii despre punctul de anchetă și informații despre subiect. Anchetatorii *Atlasului lingvistic român* au acordat o mare importanță acestei documentări, cele 60 de întrebări fiind o oglindă a statutului social, economic și cultural al satului; pe de altă parte, aceste chestiuni îi permit anchetatorului să verifice calitatea subiectului (pronunția, inteligența, comunicativitatea, sinceritatea) și interesul acestuia pentru ancheta lingvistică[10]. Coroborând observațiile proprii cu informațiile obținute dintr-o documentare locală, Sever Pop realizează o descriere a arealului și a contextului anchetei:

„Șanțul e la poalele Carpaților, pe Valea Someșului. Șes foarte puțin. Producție mai ales mălai, slab grâu, orz, ovăs pe care-l mânâncă ursul. Porcii sălbatici fac ravagii. Oamenii sunt bine situați, fiindcă, având pășuni întinse, pot ține multe vite. Deștepți, ageri și mândri. Mulți lucrează la exploatarea de păduri. Au avut trei generații de învățători harnici, din pricina aceasta e foarte redus numărul analfabeților. Curentul de a vorbi pe sus e foarte puternic. Noi suntem civilizați, modernizați: ce cetești, un roman? etc. te surprind în conversația lor, dar sunt prea mândri și scumpi la vorbă"[11].

2.2. Sinteza de jural a anchetatorului este completată de datele monografice, rezultat al celor 60 de întrebări introductive. Numele oficial al comunei este *șánțî*, iar numele oficial avut înainte era *ródna nǫ̯ua̯*. Locuitorii își zic *șănțę́ń*. Numele colectiv al locuitorilor din regiune este *somi̯eșę́ń*, iar al zonei din care provin, *ard'i̯ál*. Șanțul se învecinează cu *ru̯ógna*, *mái̯eru*, *sĩnĝi̯órz*, *măgura*, *ílu̯a mńícă*, *ílu̯a mári̯ĕ*, *cʷóșna*, *cî̯ăndręń*, *dʷórna*, *i̯ĕcu̯óbęn´*, *cîrl'íbav*[12]. Șănțenii sunt porecliți de cei din satele vecine *napî*, *napî fripț*, cei din *sîmĝi̯órz*, *pîrși̯óși̯*, cei din Maieru, *cu̯ói̯u̯obréi̯*. Ocupațiile principale ale localnicilor sunt creșterea vitelor și agricultura. Ei spun că se ocupă *cu mî̯ărhî̯ăi̯ și cu pămî́ńtu*. Unii dintre localnici sunt cărăuși de lemne la fabrica din *ílu̯a mícă*. În ceea ce privește formarea satului, declară că *d'ĩ ru̯ógna s-u̯o fi̯ăcút sátu*[13]. Despre trecutul localității amintesc cele două case în care se făcea carantina pentru a se împiedica extinderea molimei în timpul regimentului de graniță.

Jurisdicția bisericească se află la Năsăud, iar tribunalul cel mai apropiat se află la Bistrița. Loc de vilegiatură este la *válĩa zínuluĩ̯*, *cu̯olb* (numele vechi). În localitate sunt 9 familii de evrei, 3 familii de nemți, 30-40 de țigani (puțini dintre ei știu țigănește). Din punctul de vedere al confesiunii, cei doi informatori s-au declarat greco-catolici. Alături de protopopul Pamfiliu Grapini, care este în sat de peste 30 de ani, în sat sunt patru dascăli: Mihăilă Cotu (dascăl pensionar), Cosma Cotu (directorul școlii), Octavia Pioraș și Lucreța Filipoi. Cele mai frecvente antroponime din grai sunt: nume de botez pentru băieți: *gavrílă*, *ĝi̯órĝi̯ĕ*, *víctor*, *si̯ăvest'i̯án*, *maxî́m*, *i̯ácʷob*, *cu̯orńílă*, *lúpu* (nume vechi), *claudi̯iánu̯*, *vali̯ĕntín*, *sabín*; nume de botez pentru fete: *palaĝi̯ĕ*, *savi̯ĕ́tă*, *tʷódoră*, *u̯ońíță*, *dʷóĉi̯ĕ*, *angil›ínă* (nume vechi), *vali̯ĕ́ri̯ĕ*, *u̯octávi̯ĕ*, *cʷornéli̯ĕ*, *reǵínă*; porecle pentru bărbați și flăcăi: *u̯oi̯î́ătu̯*, *puțurígă*, *grăpĉinari̯ pĉicáț d'ĩm cʷorśîi̯ĕ*, *rĕ́pid'ĕ*, *fu̯ónți̯*, *bal'icáni̯*, *u̯o vińít cu mʷói̯ma cut›ĕ́ńi*, *hrĩ́ńcă*, *mî̯ăśîu̯cî̯ắu̯*; porecle pentru femei și fete: *zî̯ăbî̯ălǫ́să*, *dupǫ́să*, *urdurǫ́ră*, *d'i̯ĕși̯ăláttă*, *fíră*; porecle pentru moșnegi și babe: *hu̯oi̯ób*, *rupt*, *barzî*, *hílcă*, *hárcă*, *hámpă*, *mél'iță*, *flu̯oștu̯oru̯ǫ́gă*.

Principalele toponimie din arealul localității sunt: *somi̯éș* cu afluenții: *măríi̯ili̯ĕ d'ĩ fi̯ăjeți̯ắl*, *măríi̯ili̯ĕ d'ĩ suhárd*,

7. Fragment din Jurnalul de anchetă redactat de Sever Pop pentru punctul cartografic 215 Șanț, ms.

8. S. Pop și-a propus să finalizeze anchetele pentru ALR, partea I, în 301 puncte cartografice situate în teritoriul României Mari, dar și în afara granițelor acelei perioade, în numai 6 ani.

9. Comparând răspunsurile celor doi informatori, nu se identifică diferențe notabile la nivel fonetic, morfologic și lexical, ceea ce arată că subiectul a înțeles rolul și scopul acestui demers.

10. Această documentare detaliată se constituie ca o inovație a ALR prin raportare la celelalte atlase romanice ale perioadei interbelice (Pop, *Recueil*, 73).

11.Fragment din Jurnalul de anchetă redactat de Sever Pop pentru punctul cartografic 215 Șanț, ms.

12. Numele proprii, în sistemul de transcriere fonetică pe care îl utilizează *Atlasului lingvistic român*, sunt redate fără majusculă.

13. Informațiile despre istoria satului sunt surprinse în detaliu și în documentele rezultate în urma cercetării monografice: „Comuna asta se trage din Rodna [...]. Țin eu minte că nu erau mai mult de 80 de căși. Eu singur am făcut 100 de căși, că am fost țimerman" (inf. Iacob Pomohaci, 70 de ani, 4 clase primare) (Popoiu, *Șanț* II, 65); „Comuna noastră se trage din Rodna, ea e mamă pentru Șanț. Familia primă au fost domidenii din care se trage nevasta mea, apoi cotenii, olărenii, popârțănenii, natarâșenii, pătrășcanii, filipenii, grăpinenii, popenii. Înainte o fost 7-8 familii și ne-am înmulțit" (inf. Ovidiu Sângeorzan, 48 de ani, 6 clase primare). Popoiu, *Șanț* II, 78.

vál'ia glóduluj, vál'ia hujóituluj, vál'ia arínuluj, vál'ia cîăţél'i, vál'ia albî, vál'a fîătăşîúńi, vál'ia córńi, vál'ia blázńi, izvwóru zmîăuuluj, jd›iábu la beléj, izvwóru catrafwój, izvujóru prelúcîlor, la ńecîtáş, cujobăşîăłu; numiri topice din hotarul satului: *măgură, prislujopáş, hujóituri, şîúńzi, wópcînă, prielúcă, poiána d›ě sus, părăuju mwol'íduluj, fundójě, vîrvu bwóuluj, şîăcîătúri*; părţile satului: *cápu cubîávuluj, pódu mwoldwóvi, cîrţîbávul, grăpcînári, cwobîăşîăłu, cápu sátuluj d'in žios*.

Informatorii au conştiinţa propriului grai, putându-se raporta la idiomul altor grupuri. Spun despre graiul pe care îl vorbesc că *pînă la nîăşîăúd* [e] *cam tujot jo fórmă*; *d'i la nîăşîăúd î‿žios grăiěśc áltfel*, fiind conştienţi de diferenţele lexicale şi morfologice de la o comună la alta: Şanţ – Sângeorz: *bostáń* vs *harbúz*; *pujort'íţă* vs *vrániţă*; *l'ěcîărw* vs *kitón*, *nu-j hîja* vs *nu-j hîja*; Şanţ – Rodna: *cîăpăluítw* vs *wogworítu*; *a táti*, *a mámi* vs. *a lu táta*, *a lu máma*.

2.3. Ancheta pe baza Chestionarului ALR I documentează o serie de noţiuni comune cu celelalte atlase romanice. Noţiunile documentate sunt, în ansamblu, cunoscute şi sunt grupate pe următoarele domenii semantice: corpul omenesc, diviziunea timpului, satul şi viaţa socială, familia, obiceiurile, igiena, casa, curtea, agricultura şi legumicultura, pomicultura şi viticultura, lâna şi cânepa, pădurea, hrana, îmbrăcămintea şi încălţămintea, terenul şi relieful, meseriile şi comerţul, morfologie, sintaxă (transpunerea în grai a unor scurte enunţuri). În scopul unei documentări complexe, Sever Pop a realizat şi o serie de fotografii care imortalizează ocupaţiile tradiţionale, portul local, arhitectura caselor, subiecţii anchetei. Aceste fotografii au fost editate, menţionând data şi titlul fotografiei. Pentru fotografia în care imortalizează portul popular, S. Pop notează în legendă numele obiectelor de îmbrăcăminte în pronunţie locală, contribuind, astfel, la promovarea şi valorizarea culturii naţionale.

3. Deşi scopul, metodologia şi timpul alocat sunt diferite, cele două serii de cercetări care s-au derulat în perioada interbelică în localitatea Şanţ pot fi reunite în baza unor criterii metodologice – ancheta propriu-zisă este precedată de o documentare prealabilă, informatorii sunt selectaţi în baza unor criterii prestabilite şi a observaţiei directe, fotografia este utilizată ca formă de documentare – şi a domeniului comun celor două categorii de investigaţie: graiul locuitorilor.

3.1. O caracterizare a particularităţilor graiului pe baza materialului adunat în campaniile monografice de la Şanţ nu s-a publicat, iar în corpusul de documente explorat nu există menţiuni cu privire la această dimensiune a anchetei. Singura notiţă despre ancheta lingvistică din localitatea Şanţ apare în corespondenţa Ştefaniei Cristescu-Golopenţia cu Anton Golopenţia: „Pentru problema mea, satul e destul de interesant. Ca întotdeauna însă, am mereu complicaţii. Cazan, adus de Stahl pe teren pentru cercetarea lingvistică, a venit aici cu mult înaintea noastră, a strâns aproape tot materialul care-mi trebuie. Şi strânge încă.[...] El vrea să publice o colecţie de descântece din Şanţ etc. Lucrează orbeşte şi nu ştie ce vrea."[14] O parte din materialele adunate de I.C. Cazan au fost publicate în *Sociologie Românească* (1936, 1937)[15], dar fără a avea observaţii asupra particularităţilor graiului. Implicarea lui I.C. Cazan în cercetarea lingvistică este surprinzătoare, întrucât, în campaniile monografice anterioare, pentru cercetarea graiului, au fost implicaţi cercetători care cunoşteau graiurile dacoromâne: D. Şandru (Cornova[16]) şi Ştefania Cristescu (Cornova[17]), E. Petrovici (Măguri[18]).

3.2. Deşi nu cunoaştem cum s-a derulat ancheta lingvistică şi care au fost rezultatele acesteia, din interviurile pe care le notează cercetătorii sociologi pot fi relevate o serie de particularităţi ale graiului, care acoperă toate palierele limbii: nivelul fonetic, morfosintactic şi lexical.

3.3. Urmărind tipologia subiecţilor intervievaţi, putem identifica 3 categorii de informatori:

a) informatorii, 4 clase primare sau analfabeţi, cu vârsta cuprinsă între 50 şi 80 de ani, păstrează în grai fonetisme locale, particularităţi morfologice specifice graiurilor de tip nordic ale dacoromânei, elemente lexicale vechi/

14. Golopenţia, *Rapsodia epistolară*, 360.

15. Vezi, în acest sens, Cazan, *Strigături*, 80-84; *ibid*. 1937, 137-138;

16. Ancheta lingvistică pe care o realizează D. Şandru în Cornova (23 decembrie 1931 – 7 ianuarie 1932) s-a bazat pe înregistrarea cu ajutorul fonografului a 21 de texte orale, având ca subiecţi atât 3 femei, cât şi 6 bărbaţi, cu vârste cuprinse între 15 şi 76 de ani. 5 dintre informatori erau analfabeţi. D. Şandru publică acest corpus de texte şi redactează o descriere a graiului care surprinde particularităţi fonetice, morfologice, sintactice şi trăsături ale lexicului (Gusti, *Cornova*, 251-268). Sistemul de transcriere fonetică este unul simplificat, dar surprinde particularităţile graiului de tip moldovenesc.

17. Pe baza cercetărilor din Cornova, Ştefania Cristescu prezintă o serie de particularităţi ale graiului având în vedere cele trei paliere ale limbii: fonetică, morfologie, lexic (Cristescu, *Descântecele*, 44-57).

18. Emil Petrovici realizează ancheta lingvistică pentru cercetarea din Măguri (1–2 decembrie 1934 şi 25–26 mai 1935) utilizând chestionarul *Atlasului lingvistic român II*. Alături de ancheta directă, E. Petrovici adună un număr de aproximativ 15 texe (Adam, *O anchetă inedită*, 15-26). Pentru echipa de cercetători implicaţi în derularea acestui proiect vezi şi Herseni, *Cercetarea monografică*, 455-457.

arhaice;

b) informatorii, 6 clase primare, cu vârsta cuprinsă între 30 și 40 de ani, păstrează particularități regionale ale graiului doar la nivel morfologic și lexical;

c) informatorii știutori de carte, cu atribuții în administrația locală, pot fi considerați un etalon pentru norma limbii, în graiul lor regăsindu-se puține elemente regionale.

4. Particularitățile lingvistice pe care le-am excerptat din documentele publicate de Paula Popoiu, *Șanț după 80 de ani de la prima campanie monografică*, vol. I, II, dar și din studiile care au apărut în *Sociologia Românească*, le-am raportat la materialul adunat de Sever Pop întrucât, în lipsa transcrierii fonetice, unele forme ar putea fi considerate ca fiind artificiale sau greșeli de notație.

4.1. Trăsături fonetice:

4.4.1. Vocalismul

- [ă] etimologic, provenit din [a], se păstrează în cuvinte de origine slavă: *văz că m-am n**ă**căjit* (Popoiu, *Șanț* I, 21) (< v. sl. *nakazati*); *n**ă**caz* (< sl. *nakazŭ*): *o avut n**ă**cazuri mari și ș-o licitat averea* (Popoiu, *Șanț* I, 18), *nu pot să ț**î**nă pas cu n**ă**cazurile* (*ibidem*, 249).

- închiderea lui *e* la *i*: *ficiorii* (pl. art.) (Popoiu, *Șanț* II, 22), *ficior* (*ibidem*, 24) vs. *fîșór*; *fîșórĭ* (ALR I, chest. 499);

- [e], [î] accentuați sau neaccentuați precedați de *s*, *ș*, *z*, *ț*, trec la *ă*, respectiv *î*, redat grafic *â*: *beț**â**u* (Popoiu, *Șanț* II, 23), *s-o înmulț**â**t lumea* (*ibidem*, 41), *mi-e frică de-nș**ă**lat* (*ibidem*, 9), *oi dz**â**ce* (*ididem*, 22), *o ș**ă**zut* (Popoiu, *Șanț* I, 16), *nu o ț**â**nut* (*ibidem*, 51), *s**ă**rgent* (*ibidem*, 249), *z**ă**ce* (*ibidem*, 248) vs. *mărț**î**ș**ó**r* (ALR I, chest. 202), *l'ĕș**í**i̯ĕ* (ALR I, chest. 642), *d**í**ș̆ă-m‿frúnză* (*ibidem*, chest. 1467), *mă păz**ă**sc* (*ibidem*, chest. 1989).

- reducerea diftongului [*ea*] la *a*: *să-și tocm**a**scă clopu bine* (Cristescu, *Cum descântă*, 17).

4.4.2. Consonantismul

a) palatalizarea labialelor:

- oclusiva bilabială surdă [p], urmată de *e*, *i*, dau diftongul *i̯e*, se realizează ca [pĉ][19], redat grafic *pci*: *20 mierți de na**pci*** (Popoiu, *Șanț* II, 67), *lu**pc**ilor* (*idem*, *Șanț* I, 274), *co**pc**ilița* (*idem*, *Șanț* II, 270) vs. *co**pĉ**ită* (ALR I, chest. 1096), *are **pĉ**ită* (*idem*, chest. 117), *tăl**pĉ*** (*idem*, chest. 159).

-oclusiva bilabială sonoră [b] se palatalizează în stadiul [bĝ], redat grafic *bg sau bghi*: ***bg**irău*, ***bg**iri* (Munteanu, *Comuna Șanț*, 222), *ier**bghi**i* (Stahl, *Cununa*, 17) vs. *ș̆t›ir**bĝ*** (pl.) (ALR I, chest. 89), *băr**bĝ**i̯ĕ* (*idem*, chest. 95), ***bĝ**icaș* (*idem*, chest. 677);

- fricativa labiodentală sonoră [v], urmată de *e*, *i*, dau diftongul *i̯e*, se realizează ca [ẑ][20], redat grafic ***j***: pe ***j**iță*, *a da **j**ina* (Popoiu, *Șanț* II, 20), ***j**inars* (*idem*, *Șanț* I, 27) vs. *ẑisăḑ* (ind. prez. 1) (ALR I, chest. 162), ***z**ĭ̯ță d›ĕ ẑĭ̯ĕ* (*idem*, chest. 1710);

- fricativa labiodentală surdă [f] se palatalizează la [ŝ][21], redat grafic prin *ce*, *ci*, *s* sau *ș*: *le pun în apă și **s**erb bine* (Popoiu, *Șanț* I, 266), [laptele] *după ce e **ci**ert, îl iei jos* (*idem*, *Șanț* II, 266), ***Ș**ilip* (*ibidem*, 288) vs. ***ŝ**ir* (ALR I, chest. 901), ***ŝ**ĭ̯ărb* (*idem*, chest. 1163), *ŝĕrestău* (*idem*, chest. 1828).

- africata *ĉ* se fricativizează la *ŝ*, redat în corpusul de documente *ș*: ***Ș**ine-o făcut cu patru/ lo-i întorc cu **ș**inș**i*** (Cristescu, *Cum descântă*, 38) vs. *albúșu ó**ĉ**uluĭ* (ALR I, chest. 24);

b) păstrarea fonetismului arhaic *ḑ* , redat în corpusul de documente prin *dz*: ***dz**astrea* (Popoiu, *Șanț* II, 21), *oi **dz**îce* (*ibidem*, 22), *cele**dz**i* (*idem*, *Șanț* I, 23), ***dz**îceau* (*ibidem*, 48), *răn**dz**ași* (*ibidem*, 55) vs *colinḑ* (pl.) (ALR I, chest. 630), *u̯o-ŋgurḑăsc* (*idem*, chest. 1675), *urḑĭ́că* (*idem*, chest. 1992), *veḑ* (ind. prez. 2) (*idem*, chest. 2047);

c) oclusiva palatală surdă [ḱ] evoluează în seria africatei alveopalatale [ĉ][22], redat grafic *ce*, *ci*: ***ce**ile* (Popoiu, *Șanț* I, 27), *ră**ci**tă-nfrunzită* (*idem*, *Șanț* II, 18), *I-au în**ci**s* (*ibidem*, 27), *Biserica ve**ce*** (*ibidem*, 37), *rărun**ci**i* (*ibidem*, 46) vs. *uréĉă* (ALR I, chest. 45), *rărúnĉ* (*idem*, chest. 129), *uṇĉéș* (*idem*, chest. 471);

d) africata alveo-palatală surdă [ĉ] evoluează în seria africatei dentale surde [ţ]: *con**ț**eput*, *servi**ț**iu* (Popoiu, Șanț I, 316), *medi**ț**ină* (*ibidem*, 63), *de**ț**imați* (*ibidem*, 200) vs. *de**ț**ę́mvre* (ALR I, chest. 211).

4.4.3.Fenomene morfologice:

- substantivele feminine fac pluralul în *-e*: *urzic**e*** (Popoiu, *Șanț* II, 49);

- substantivele neutre au tendința de a forma pluralul în *-uri*: *cingea**uri*** (Popoiu, *Șanț* II, 29, 45); *medicament**uri***

19. Pentru evoluția lui *p*, urmat de un sunet palatal, la *pĉ*, vezi ALRM I/I, h. 84.

20. Pentru evoluția lui *v*, urmat de un sunet palatal, la *ẑ*, vezi ALRM I/I, h. 107.

21. Pentru evoluția lui *f*, urmat de un sunet palatal, la ŝ, vezi ALRM I/II, h. 304.

22. Pentru evoluția lui *k* la *ĉ*, vezi ALRM I/I, h. 82.

(*ibidem*, 63);

- genitivul cunoaște atât o formă sintetică, cât și analitică (prep. *la* + substantiv în cazul acuzativ): *vetrița* ***la găini*** (Popoiu, *Șanț* II, 292) vs. *hăi̯ḍáșu* ***la cása*** *ásta-i̯ nou̯* (ALR I, chest. 261);

-dativul cunoaște atât o formă sintetică, cât și analitică (prep. *la* + substantiv în cazul acuzativ): *a da cinste și ascultare* ***la părinți*** (Popoiu, *Șanț* I, 98), *închină* ***la ficior*** (Stahl, *Cununa*, 16) vs. ***la fáta*** *aŝéi̯a i̯-ar sta bíńĕ* *măritátă* (ALR I, chest. 269);

- reluarea formei pronominale, formă neaccentuată, în cazul acuzativ: ***m****-ar achita-****mă*** *fără să mă pedepsească* (Popoiu, *Șanț* II, 81);

- trecea unor verbe de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a: *va rămân****ea*** (Popoiu, *Șanț* I, 27), *cui oi rămân****ea*** (*idem*, Șanț II, 29), *l-aș întreți****nea*** (*ibidem*, 37);

- ca și în alte graiuri dacoromâne, unele verbe de conjugarea I și a IV-a, se conjugă la indicativul prezent cu sau fără desinențele *-ez*; *-ezi*; *-ează/ -esc*; *-ești*; *-este*: *să-și achiteze* (Popoiu, *Șanț* I, 17), *să repareze drumuri* (*ibidem*, 274), *se învecinește* (*ibidem*, 37), *sprijinesc* (*idem*, *Șanț* II, 267), *se învecinește* (idem, *Șanț* I, 37), *imitează* (Munteanu, *Comuna Șanț*, 200); *disamnă* 'desenează' (Constante, *Varvara Gușe*, 38), *făgăduie* (Popoiu, *Șanț* I, 16);

- iotacizarea verbelor cu tema în *d*: *după ce-mi cunosc nevasta și văz că ea umblă rău, fuge de la mine...* (Popoiu, *Șanț* I, 28), *nu-mi pare rău de ea s-o văz și moartă*; *când o văz nu mi-e dragă, când n-o văz mă prăpădesc* (*idem*, *Șanț* II, 24), *râzele să tot arză* (Munteanu, *Comuna Șanț*, 192) vs. forma iotacizată nu este confirmată de răspunsurile care privesc formele de ind. prez. 1 ale verbului *a vedea* în ancheta ALR I[23].

- frecvența construcțiilor cu infinitivul în defavoarea celor cu conjunctivul: *n-aveam lipsă* ***a merge*** *pe la legi* (Popoiu, *Șanț* II, 21), *eu încep* ***a spune***, *vrea* ***a****-mi* ***face*** *mai repede de ducă* (*ibidem*, 27), *nu pot* ***a****-i* ***grăi*** *de rău* (*ibidem*, 31), *am învățat* ***a ceti*** *și* ***scrie*** (*ibidem*, 86);

- prepoziția arhaică *a* (< lat. *ad*) se utilizează la fel ca în alte graiuri din nordul și estul Transilvaniei: *N-ar ieși sara-n grădină/ Desculță cu șorțu-****a*** *mână* (Cazan, *Strigături*, 82).

5. Elementele lexicale se caracterizează prin prezența a două categorii de cuvinte: cuvinte și forme vechi sau arhaice, specifice regiunii, având o distribuție locală sau regională, și cuvinte a căror prezență se datorează exercitării unor influențe din afară asupra regiunii (influența graiurilor din vecinătate, influența limbii standardizate).

5.1. Cuvinte și forme vechi sau arhaice de origine latină

acoperământ 'adăpost, prin extensie casă' (< lat. lat. *co*(o)*perīmentum*, cf. it., sd., cat., ptg.) (DA): *Ele o fost două surori, de aia sunt două familii sub acelaș* ***acoperământ*** (Popoiu, *Șanț* I, 20).

bătáie (< lat. *battalia*, *-um*) (DA) se păstrează în localitate cu sensul apropiat de cel din latină 'exercițiu de arme', 'război': *Am văzut revoluția din 1918 când s-a terminat* ***bătaia*** (Popoiu, *Șanț* II, 64), *Eu l-am cumpărat la Bistrița înaintea* ***bătăii*** (Constante, *Varvara Gușe*, 36).

comânda 'a se îngriji de sufletele celor răposați prin îngropăciune cuviincioasă și pomană' (lat. pop. **commando*, *-are*) (DA): *pe bătrân l-****am comândat*** *tăți* (Popoiu, *Șanț* I, 50).

curat (< lat. *colatus*, *-a*, *-um* (< *colo*, *-are*) și lat. *curatus, -a, -um* (< *curo*, *-are*) (DA, s.v.)) este atestat cu sensul 'cinstit': *io m-am sămăluit să vă spun* ***curat*** *cât câștig* (Constante, *Varvara Gușe*, 39).

împăcăciune 'a face pace' (< lat. *paco*, *-are*, compus cu pref. *în-* care derivă factitivele) (DLR): *cu fata am ajuns la* ***împăcăciune*** (Popoiu, *Șanț* I, 47). Sensul 'a face pace' al latinescului *paco*, *-are* s-a păstrat numai în limba română și în albaneză, în celelalte limbi romanice sensul evoluând spre 'a satisface plătind, a plăti'.

muiere (< lat. *mulier*, *-eris*) se înregistrează cu sensul etimologic 'femeie': *eu am văzut o* ***muere*** *și am zis către dânsa*; *mă duc până la* ***muerea*** *aceia să o întreb* (Popoiu, *Șanț* I, 252).

pene (< lat. *pinna*) (DLR) este atestat, ca și în alte graiuri din partea nord-vestică a dacoromânei, cu sensul 'floare': *Ăsta-i cu* ***pene*** *braune, e modă bătrânească* (Constante, *Varvara Gușe*, 36).

salhă, var. lui *sihlă* (< lat. *silva*) se înregistrează, la fel ca în alte zone ale Transilvaniei, cu sensul 'specie din familia coniferelor': *Cununa deasupra târnațului e de 9 m lungime, din lemn de* ***salhă*** *(ca și bradul sau molidul, dar mai trainic) lemn țiitor ca și frasinul* (Popoiu, *Șanț* II, 288).

șpur 'copil nelegitim' (< lat. *spurius*): *găsea copiii mari de nu-i mai cunoștea, ba și ceva* ***șpuri*** (Popoiu, *Șanț* II, 52).

5.2. Cuvinte și forme vechi sau arhaice de origine slavă:

23. Cu excepția Munteniei, areal în care verbul *a vedea* cunoaște forme iotacizate, în nordul, centrul, estul și vestul dacoromânei verbele cu tema în *-d* nu sunt iotacizate (cf. ALRM I/I, f. 111, 112). Prezența acestei forme în localitatea Șanț ar putea fi datorată unor fonetisme proprii anchetatorului. Fonetisme specifice graiurilor sudice pot fi regăsite și în textele Lenei Constante, care notează, de exemplu, *Varvara Gușe* în loc de *Varvara Gușă*, așa cum aceasta se semnează în listele de prezență. Pentru evoluția lui *ă*, precedat de *ș*, la *e*, vezi ALRM I/I, h. 205.

blid (< v. sl. *bliudŭ*): *de-o parte și de alta a ferestrei* [se pun] *întâiu 3* ***blide*** (Popoiu, *Șanț* II, 293), *Ana Olariu spală* ***blidele*** *dintre care 38 aduse de ea de acasă* (Stahl, *Cununa*, 12).

gânganie (< v. sl. *gongnanije*): *nu sunt decât tot felul de șerpi, de* ***gânganii*** *rele* (Popoiu, *Șanț* II, 69).

mejdie 'răzor, hat care desparte două ogoare, două proprietăți' (< v. sl. *mežda*, magh. *mesda*): *se certau doi oameni pe mejdie: unu spunea că* ***mejdia*** *e aici, altu colo* (Popoiu, *Șanț* I, 33).

prăvălie (< v. sl. *privilije*) este concurat frecvent de termenul *bold* de origine maghiară, cei doi termeni fiind regăsiți în graiul aceluiași informator: *are și* ***prăvălie*** vs. *ce să-ți pară rău că-i mere* ***bolda*** *bine* (Popoiu, *Șanț* II, 33).

5.3. Cuvintele de origine maghiară sunt bine reprezentate, termenii făcând parte din diferite domenii semantice: casa și gospodăria, îmbrăcămintea, ocupații tradiționale, gastronomie etc.

barșon 'catifea' (< magh. *bársony*): *De 25 de ani o ieșit moda cu* ***barșon*** *la pieptare* (Constante, *Varvara Gușe*, 36).

a căpălui 'a prăși' (< magh. *kápalny*): *la* **căpăluit** *se începe ca de la 13–14 ani* (Munteanu, *Comuna Șanț*, 201).

căpeneag 'manta, haină de dimie' (< magh. *köpenyeg*): *Aveau și uniformă:* ***căpenege*** *negre, cernite [...], iar în cap și picioare cu ce puteau* (Popoiu, *Șanț* II, 50).

a celui 'a înșela' (< magh. *csalni*): *Îs buni de gură și te știu* ***celui*** *bine*! (Popoiu, *Șanț* II, 35).

ciledi, cu var. *cilezi* 'copii' (< magh. *cseléd*): ***Celedzii*** *nu au să se mai împartă între ei de cum i-o lăsat bărbatu meu* (Popoiu, *Șanț* I, 23); *Apoi baba o fost femee vicleană ca și* ***celedii*** *ei* (*idem*, *Șanț* I, 49).

cupă 'unitate de măsură pentru lichide, echivalentă cu 1 litru' (< magh. *kupa* 'măsură de două fele' (DLR): *S-a cumpărat* [...] *o* ***cupă*** *de naft cu 5 lei* (Stahl, *Cununa*, 12).

dărabă 'bucată' (< magh. *daráb*) (DLR): *După ce m-am ținut de Partidul Național Țărănist o* ***dărabă*** *de vreme [...] m-am lăsat de politică* (Micu, *Viața politică*, 464).

fârtai 'o pătrime' (< magh. *fertály*): *I-o tras pe jos mai* ***un fârtai*** *de km* (Popoiu, *Șanț* I, 37).

honved 'soldat pedestru în armata austro-ungară' (< magh. *honvéd*) (DEX): *am stat 3 ani la* ***honvezi*** *și m-am libărat sergent* (Popoiu, *Șanț* II, 60).

a îngădui 'a se înțelege' (< magh. *engedni* 'a ceda, a se domoli (despre frig), a permite, a lăsa din preț'): *averea o dăm aceluia cu care ne-****am îngăduit*** [...] *Nici noi nu om da dacă nu o fi bun și nu ne-****om îngădui*** (Popoiu, *Șanț* I, 44).

joardă 'nuia' (< magh. *zsorda*): *ia și d-ta* ***jorda*** *și dă după ea* (Munteanu, *Comuna Șanț*, 221).

laște 'paste făinoase făcute din aluat de tăieței, late de un deget' (< magh. *laska*): ***Laște***: *Frământăm aluat de tăieței,* [turta] *o întindem, o lăsăm să se uște și o tăiem late de un deget* (Popoiu, *Șanț* II, 265).

mai[24] 'ficat' (< magh. *máj*): [Organismul omenesc] *E făcut din lut, are inimă, plămânele,* ***maiul****, mațele, splina* (Popoiu, *Șanț* II, 89).

misarăș 'măcelar' (< magh. *mészaros*): *Am fost jurat la primărie, am fost paznic, vânător, membru și* ***misarăș*** (Popoiu, *Șanț* II, 59).

oltoitul 'vaccinatul' (< magh. *oltvány*): *Apoi față de veterinari cu* ***oltoitul*** *vitelor, iar e bine* (Popoiu, *Șanț* II, 66).

oslași (pl.) 'grup de persoane care posedă o parte dintr-o moșie, afacere' (< magh. *oszlas*): *Ăștia se numesc proprietari; se numesc* ***oslași****, adică din proprietatea lor sunt mai multe [părți]* (Popoiu, *Șanț* I, 54).

paclă 'cutie' (< magh. *pakli*): *Dă-mi o* ***paclă*** *de tutun și votez cu dumneata* (Popoiu, *Șanț* II, 194).

a păsălui 'a se potrivi, a se nimeri' (< magh. *pászol*): ***am păsăluit*** *ca bucățile să nu le micșorăm pentru a le folosi fiștecare mai bine* (Popoiu, *Șanț* I, 42).

a prăbălui 'a încerca, a experimenta' (magh. < *próbálni*): *spune s-o lăsăm* ***să prăbăluiască*** *ea cu ceva leacuri* (Popoiu, *Șanț* II, 49).

procuț, var. lui *pocruț* 'covor țesut în război' (< magh. *pokróc*): *Când o vinit, o găsit 6* ***procuțe*** *– covoare luate* (Popoiu, *Șanț* II, 29).

rașpă 'răzătoare' (<magh. *ráspoló*): [Pe] *Peretele de Miazăzi* [este] [...] *6. O rașpă* (Popoiu, *Șanț* II, 293).

suci 'cojocar' (< magh. *szücs*): *Eu am anut un frate* ***suș***[25]*, io am fost băiată (fetiță) micuță* (Constante, *Varvara Gușe*, 36).

5.4. Cuvinte de origine germană

Elementul german a avut o influență masivă la nivel regional în perioada regimului austro-ungar (secolul al XVIII-lea), ca urmare a colonizărilor permanente sau temporare ale populației de origine germanică în nordul Transilvaniei. Influența germană asupra graiului s-a manifestat atât în vocabular, cât și în toponimie (vezi, de ex., toponime

24. Termenul *mai* 'ficat' formează o arie compactă care cuprinde nordul Banatului, Crișana, Maramureșul, centrul și nordul Transilvaniei și Moldova (ALRMI/I, h. 69).

25. Termenul este redat în pronunția locală, echivalentul literarizat al formei fiind *suci*.

precum: Cârțibav, Cubav, Cobășel etc.). S-au păstrat elemente de origine germană din domeniul culturii materiale, din terminologia meseriilor și, într-o proporție mai mică, termeni administrativi:

a abzíce 'a renunța' (< calc după germ. *absagen*) (Pușcariu, *Limba română*, 411), (DA): *noi* ***am abzis*** *la ce primiserăm* (Popoiu, *Șanț* I, 46).

azântáre 'recrutare' (< germ. *Assentierung*) (DA): *În fiecare an numărușul trebuia să dea la* ***azântare*** *câte o ostană* (Popoiu, *Șanț* II, 50).

braun 'maro' (< germ. *Braun*): *Ăsta-i cu pene* ***braune****, e modă bătrânească* (Constante, *Varvara Gușe*, 36).

chit 'suman negru' (< germ. *Kittel*) (DA): *mi-am luat* ***chitu*** *di pe mine și i l-am dat* (Popoiu, *Șanț* I, 253).

fărburi (pl.) 'vopsele' (<germ. *Farbe*): *La Marcovicioaia găsești mai mult țucăr, farină,* ***fărburi*** *și lucruri femeiești* (Popoiu, *Șanț* II, 35).

gais 'alcool rafinat' (< germ. *Geist*) (DLR): *De la Rocna s-au cumpărat cu 100 de lei litrul, 2 litri de* ***gais*** (Stahl, *Cununa*, 12).

glájă 'recipient din sticlă, sticlă' (< germ. *Glas*): *Am adus afinele și le-am spălat curat și le-am așezat în* ***glajă****. La o* ***glajă*** *de 6 litri am pus 1 kg de zahăr* (Popoiu, *Șanț* II, 266).

lecăr, var. lui *recăl* (< săs. *Reckel*) (DLR): *Te-ai simțit că ești bătrână, / Ți-ai făcut* ***lecăr*** *de lână* (Popoiu, *Șanț* II, 21).

maistor, var. lui *maistru* (< germ. *Meister*) (DLR): ***Maistorul*** *nostru era cam bețiv de felul lui* (Munteanu, *Comuna Șanț*, 204.)

ost 'est' (< germ. *Ost*(*en*)) (DLR): *această piatră [...] e către* ***ost*** *sau răsărit* (Popoiu, *Șanț* II, 117).

rais 'orez' (< germ. *Reis*): *s-a cumpărat un kilom și un fund de* ***rais*** (Stahl, *Cununa*, 12).

struț 'buchet de flori' (< germ. *Strauss*): *Scoate din mănunci și le împletește* ***struțurile*** (Stahl, *Cununa*, 13).

șlag 'lemn din parchet' (< germ. *Schlag*) (DLR): *când o da comuna* ***șlag****, adică la fiecare om câte 3–4 lemne* (Popoiu, *Șanț* II, 70).

troacă 'albie, covată' (< germ. dial. *Trok*): *Politica e o mâncărime de găini care nu se-nvoiesc la* ***troacă*** (Popoiu, *Șanț* II, 43).

țimerman 'dulgher' (< germ. *Zimmermann*): *Eu singur am făcut 100 căși, că am fost și* ***țimerman*** (Popoiu, *Șanț* II, 65).

țucăr 'zahăr' (< germ. *Zucker*): *găsești mai mult țucăr* (Popoiu, *Șanț* II, 35).

vinárs (< *vin* + *ars*, calc după germ. *Branntwein*) (DLR): *A cumpărat 3 kg de* ***ginars****, le-am fiert și le-am pus pe masă* (Stahl, *Cununa*, 12).

virilist 'contribuabil care, plătind un impozit mare, beneficia de dreptul de a fi membru al consiliului comunal sau al celui municipal fără a fi ales, precum și de dreptul de a participa la alegerea deputaților în parlament' (< germ. *Virilist*) (DEX): *În vremea ungurilor eram* ***virilist****, nu eram ales de popor* (Popoiu, *Șanț* I, 274).

Cuvintele prezentate sunt atestate în dicționarele limbii române, termenii având indicația regional și fiind specifici ariei nordice a dacoromânei, care cuprinde Maramureșul, nordul Transilvaniei și Bucovina.

5.5. Elementele neologice apar, de obicei, în grai în variante adaptate particularităților fonetice ale graiului:

anginer, var. lui *inginer* (< fr. *ingénieur*, germ. *Ingenieur*): *când lucram cu* ***anginerii****, trăia moș Ion Catu* (Popoiu, *Șanț* I, 59).

brancota 'falimenta' (cf. fr. *banqueroute* 'faliment'): *se trezește la un an-doi că trebue* ***să brancoteze*** (Popoiu, *Șanț* II, 68).

disin, var. lui *desen* (< fr. *dessin*): *O așez frumos și disenez cu forficile după* ***disin*** (Constante, *Varvara Gușe*, 37).

favora, var. lui *favoriza* (< fr. *favoriser*): *Tatăl cât trăește* ***favorează*** *pe fecior, lui îi dă mai mult* (Popoiu, *Șanț* I, 43).

garanță, var. lui *garanție* (< fr. *garantie*, it. *garanzia*): *n-o avut încredere în mine fără să-i las ceva* ***garanță*** (Popoiu, *Șanț* II, 30).

politican, var. lui *politician* (< fr. *politicien*) 'om politic' (Popoiu, *Șanț* I, 274)

pudăr, var. lui *pudră* (< fr. *poudre*): *Bade pe obazu tău/ Pus-ai* ***pudăr*** *de un leu* (Stahl, *Cununa*, 19)

vulnerat, var. lui *vulnerant* (< fr. *vulnérant*): *am fost* ***vulnerat*** *de un șrapnel din tun în piciorul stâng* (Popoiu, *Șanț* II, 87).

5.6. Cuvinte cu semantism specific zonal

În ceea ce privește evoluția semantică a unor termeni din grai, se înregistrează o serie de noi dezvoltări de sens prin specializarea, lărgirea sau restrângerea unor accepțiuni:

durăitoare, cunoscut de dicționare cu sensul '1. (prin Mold.) cascadă; 2. (pop.) scârțâitoare, zbârnăitoare' (DLR) a dobândit în graiul locuitorilor din localitatea Șanț accepțiunea'urzoaică': *Urzoaica sau* ***durăitoarea*** *este făcută*

din lemn și servește la ținutul mosoarelor pentru urzit (Popoiu, *Șanț* II, 271).

a împăia '(despre oi) a începe să le crescă lâna' (< lat. **impalliare*) (DLR) apare în corpusul de texte cu sensul 'a se îmbrăca': ***se împăiau*** *oamenii cu ce făceau în gospodăria lor. Mai demult, nu știau femeile ce e mătasea, farburile, mărgelele, fluturii* (Popoiu, *Șanț* II, 94).

a îngădui 'a permite, a da voie' (< magh. *engedni*) (DLR) este utilizat în grai și cu sensul de 'a se înțelege': *Pentru că nu avem copii, averea o dăm aceluia cu care ne-**am îngăduit*** (Popoiu, *Șanț* I, 44)

înțărcătoare (< *înțărca* + suf. *-ătoare*), cunoscut cu sensul 'loc de pășune unde se țin mieii după înțărcare' este utilizat în grai cu accepțiunea 'medicament/ substanță amară pentru înțărcarea copiilor': *Care are putere cumpără **înțărcătoare** de la potică. Aceea e amară* (Munteanu, *Comuna Șanț*, 182).

lotru (< pol. *lotr* 'iute, sprinten') se regăsește în grai cu sensul 'mândru, fălos': ***Lotri**-s ficiorii la noi,/ Pân-ce au la car doi boi* (Stahl, *Cununa*, 20).

șeitacă 'portmoneu' (< germ. *Schreibtafel* 'tablă'): *eu aveam 200 lei în **șeitacă*** (Popoiu, *Șanț* II, 61). În alte regiuni ale Transilvaniei, ALR atestă forma *șlăitaf*, *șlăitafăn*, *șăitaf*, *șrăitaf* etc. (ALR I, chest. 1596).

țifre (pl.) (< magh. *cifra* 'zorzoane') (DLR) a dobândit sensul de 'tipar de hârtie pentru împodobirea pieptarelor': *Penele sunt din capu meu, fratele avea alt fel de modele atuncia, iel avea forme, mustre, **țifre*** (Constante, *Varvara Gușe*, 18).

5.7. Cuvinte cu etimologie necunoscută:

acșiț[26] 'taxă notarială': *Contractu nu l-am făcut că n-avem bani să dăm **acșițu*** (Popoiu, Șanț II, 56).

but 'ciudă': *Că io mândru struț oi pune:/ Rusmarin cu două flori,/ Să fac but la doi ficiori:/ Rusmarin cu viorele,/ **But** la dușmancele mele* (Cristescu, *Cum descântă*, 17).

celturi 'dependințe': *Tăt lui i-o rămas casa și **celturile**, le-am lăsat noi pentru țâierea babii* (Popoiu, *Șanț* I, 49).

a îngăbui 'a strâmtora, a-i limita posibilitățile': *L-**au** cam **îngăbuit** copiii* (Popoiu, *Șanț* II, 55).

5.8. Formarea cuvintelor

În cadrul sistemului lexical al idiomului vorbit în localitatea Șanț, derivarea este un fenomen relevant atât în ceea ce privește constituirea repertoriului lexical, cât și prin apartenența acestui grai la graiurile de tip nordic ale dacoromânei. Cuvintele derivate sunt bine reprezentate în corpusul explorat, trăsăturile procedeului derivării fiind comune limbii române literare. În acord cu clasa morfologică a cuvântului derivat, pot fi identificate:

- derivate substantivale: *berean* (< *bere* 'petrecere cu joc și mâncare cu ocazia sărbătorilor de iarnă' + suf. *-an*), *boldășiță* (< *boldaș* 'comerciant' + suf. *-iță*), *datorință* (< *datorie* + suf. *-ință*), *focărit* 'a arde lemn' (*foc* + suf. *-ări*), *mărhaie* (< *marhă* 'vită' + suf. *-aie*), *poticar* (< *potică* 'farmacie' + suf. *-ar*), *viorist* (*vioară* + suf. *-ist*);
- derivate adjectivale: *codaș* (coadă + suf. *-aș*), *comedios* (< *comedie* + suf. *-os*), *fruntaș* (< *frunte* + suf. *-aș*), *videroasă* (< *vedere*, cu închiderea lui e >i + suf. *-oasă*);
- derivate verbale: *obli* 'a îndrepta' (< *oblu* 'drept' + suf. *-i*), *pizmui* 'a invidia' (< *pizmă* + suf. *-ui*), *prețui* (< *preț* + suf. *-ui*), *ticlăzui* (< *ticlazău* 'fier de călcat' + suf. *-ui*).
- derivate adverbiale: *mintenaș* 'imediat' (< *minten* 'imediat' + suf. *-aș*), *omenește* (< om + suf. *-ește*), *păgânește* (*păgân* + suf. *-ește*), *ungurește* (< *ungur* + suf. *-ește*).

Dintre lexemele derivate, neînregistrate în principalele dicționare ale limbii române, menționăm:

bănaș 'om bogat' (< *ban* + suf. *-aș*): *Satul îi vede întotdeauna **bănași**, nu-i batjocoresc* (Popoiu, Șanț II, 32).

ciufalnic 'batjocoritor, zeflemitor' (< *ciufală* + suf. *-nic*): *îi om mai **ciufalnic** cu cine poate* (Popoiu, Șanț II, 55).

iscălaș 'semnătură' (< *iscăli* + suf. *-aș*): *Nu era slobod să de[a] altuia până nu-i da **iscălaș** toți frații* (Popoiu, Șanț I, 53).

lumeț 'om de lume' (< *lume* + suf. *-eț*): *Unchiișu era mai **lumeț**, sta tot timpul prin sat* (Popoiu, *Șanț* I, 20).

mădărele (pl.) (< *mădări* 'alinta'+ suf. *-ală*) 'jocuri' (Munteanu, *Comuna Șanț*, 195).

născătoare 'uter' (< *naște* + suf. *-ătoare*): *i-au băgat bote... în **născătoare*** (Popoiu, *Șanț* II, 22).

numărș 'grup de oameni care aveau obligația de a trimite la oaste un tânăr' (< *număr* + suf. *uș*): *se numărau neamurile din sat și fiecare căpăta un **numărș**. [...] În fiecare an numărșul trebuia să dea la azântare câte o ostană* (Popoiu, *Șanț* II, 50).

rânzaș 'nervos, iritabil' (< *rânză* 'stomac' + suf. *-aș*): *Numa noi ne certăm că suntem tăți cam **rândzași**, da iute ne împăcăm* (Popoiu, *Șanț* I, 55).

șănța (< *șanț* + suf. *-a*): *am oblit pământul unde **a fost șănțat*** (Popoiu, *Șanț* II, 84).

veselaș 'om vesel' (< *vesel* + suf. *-aș*): *În societate e oarecum **veselaș** – îi place să râdă, să ciufuluiasă* (Popoiu,

26. Cuvintele *acșiț*, *îngăbui* nu sunt înregistrate în principalele dicționare ale limbii române.

Șanț II, 54).

Derivatele diminutivale au o ocurență ridicată în corpusul de documente: *bădiță*, *căsuță*, *copiliță*, *fideuț*, *găiniță*, *glăjuță*, *grăjdiuț*, *hăinuță*, *nădrăguț*, *nevăstucă*, *policioară*, *puțineluc*, *scăunaș*, *sticluță*, *țântișoare*, *țeviucă*, *țeviuță*, *vetriță*. Specifice textelor înregistrate pentru tema manifestărilor politice sunt derivatele cu sufixul *-ist*: *comunist*, *cuzist*, *iorgist*, *gardist*, *georgist*, *naționalist*, *național-țărănist*. Din seria derivatelor regresive putem aminti formele: *arunc* 'dare pe cap de vită ce se plătește pentru pășunat' (< *arunca*), *comând* (< *comânda* 'bani, lucruri care se păstrează pentru înmormântare'). Derivarea cu prefixe este mai puțin productivă, în corpusul de texte regăsindu-se un număr relativ mic de cuvinte prefixate: *nepisocat* 'fără nisip' (< pref. *ne-* + **pisocat* < vb. *pisoca*), *nepuricat* (pref. *ne-* + *purica* 'prești'), *a se deschimba* 'a se înschimba' (< pref. *de-* + *schimba*). Unele cuvinte derivate cu prefixul *în-* apar în grai fără acest element: *să nu* ***călcăm*** *cuvântu tatii* (Popoiu, *Șanț* I, 46), *se* ***tâlnea*** *cu Rodu* (Popoiu, Șanț II, 25), *nu-i* ***cercăm*** *pe* [evrei]*, dar când îi* ***cerc****, îi aleg* (Popoiu, *Șanț* II, 33). Specifice graiurilor transilvănene sunt și forma prepozițională *pângă* (< *pe* + *lângă*) și forma conjuncțională *pence* (< *pentru* + *ce*): *faceți bine, cătați și nu vă smintiți di* ***pângă*** *masă* (Stahl, Cununa, 16), *o vrut să ne lase nouă o bucată de pământ numa nouă* ***pence*** *l-am ajutat* (Popoiu, Șanț II, 52).

6. Concluzii

Materialul lingvistic pe care îl oferă documentele rezultate în urma campaniilor monografice permite realizarea unor studii ale graiului mai ales având în vedere două dintre cele trei paliere ale limbii: morfologia și lexicul. O descriere detaliată a trăsăturilor fonetice și fonologice ale graiului nu poate fi realizată pe baza acestui corpus, întrucât interviurile și textele publicate nu au fost transcrise fonetic. Corelarea formelor înregistrate în cercetarea monografică cu cele din ancheta lingvistică ne arată că, în ciuda variației de pronunție/notație, în graiul subiecților se evidențiază o serie de fonetisme specifice ariei nordice a dacoromânei.

Din punct de vedere lexical, corpusul de documete produse de cercetările Școlii Sociologice, coordonate de Dimitrie Gusti, oferă un număr semnificativ de cuvinte, variante și sensuri noi din diferite etape ale evoluției istorice a limbii române, care completeaza materialul adunat cu ocazia anchetelor dialectale, cu atât mai mult cu cât în arhiva *Atlasului lingvistic român* nu există, pentru localitatea Șanț, un corpus de texte.

Observațiile lui Sever Pop cu privire la graiul subiecților săi – „Căuta în orice moment să-mi demonstreze că ea știe să vorbească numai ca domnii" sau „Curentul de a vorbi pe sus e foarte puternic." – sunt confirmate de numeroasele elemente neologice care apar în graiul unora dintre subiecții campaniilor monografice, arătând încă o dată cum limba comună, standardizată, influențează particularitățile unui idiom.

Bibliography

Adam, Gabriela. *O anchetă inedită în Munții Apuseni* (II) [An Unpublished Linguistic Survey in Apuseni Mountains (II)]. *Caietele Sextil Pușcariu VI. Actele Conferinței internaționale Zilele „Sextil Pușcariu", ediția a VI-a, Cluj-Napoca, 9–10 septembrie 2023*, 15-26. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2023.

ALR I. *Atlasul lingvistic român* [Romanian Linguistic Atlas]. Partea I, material inedit, cules de Sever Pop (1930-1936).

ALR I/I. *Atlasul lingvistic român* [Romanian Linguistic Atlas]. Partea I, vol. I. Sever Pop. Cluj: Muzeul Limbii Române, 1938.

ALRM I/I. *Micul Atlas lingvistic român* [The Little Romanian Linguistic Atlas]. Partea I, vol. I. Sever Pop. Cluj: Muzeul Limbii Române, 1938.

ALRM I/II. *Atlasul lingvistic român* [Romanian Linguistic Atlas]. Partea I, vol. II. Sever Pop. Sibiu – Leipzig: Muzeul Limbii Române – Otto Harrassowitz, 1942.

Cazan, I.C. "Strigături din Șanț" ["Rhythmic Shouts Collected in the Village of Șanț"]. *Sociologie Românească*, no. 7-9 (1936): 80–84.

Cazan, I. C. 1937, "Un document folkloric. Peștii pe brazdă" ["A Folkloric Document. The Fish on the Furrow"]. *Sociologie Românească*, no. 2-3 (1937): 137–138.

Constante, Lena. "Varvara Gușe, sucița din Șanț" ["Varvara Gușe, the Furrier Woman from Șanț"]. *Sociologie Românească*, no. 3 (1936): 35–39.

Micu, V. Constantin. "Viața politică a unui sat din Năsăud" ["The Political Life of a Village in Năsăud"]. *Sociologie Românească*, no. 9-10 (1937): 459–465.

Cristescu, Ștefania. "Cum descântă «de întors» Ana Dănilă din satul Șanț" ["How Ana Dănilă from the Village of Șanț charms away a Person?"]. *Sociologie Românească*, no. 5 (1936): 36–39.

Cristescu, Ștefania. *Descântatul în Cornova – Basarabia* [Enchanting in Cornova – Basarabia], edited by Sanda Golopenția. [București]: Paideia, 2003.

DA/DLR. Marius Sala *et alii* (coord.). *Dicționarul limbii române* [Romanian Language Dictionary]. Ediție anastatică, tomurile I–XIX. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2010.

DELR. *Dicționarul etimologic al limbii române* [The Etymological Dictionary of the Romanian Language] coord. Acad. Marius Sala, Andrei Avram.Vol. I, *A–B*, București: Editura Academiei Române, 2011; vol. II partea I, *Ca–Cizmă*. București: Editura Academiei Române, 2015; vol. II, partea a 2-a, *Clac–Cyborg*, coord. Ion Giurgea, Cristian Moroianu. București: Editura Academiei Române, 2018.

DEX. *Dicționarul explicativ al limbii române* [Explanatory Dictionary of the Romanian Language] Ediția a II-a, sub conducerea lui Ion Coteanu și Lucreția Mareș. București: Editura Univers Enciclopedic, 1996.

Golopenția, Anton. *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950)* [Epistolary Rhapsody: letters sent and received by Anton Golopentia (1932-1950)]. Vol. II. Ediție îngrijită de Sanda Golopenția și Ruxandra Guțu Pelazza. București: Editura Enciclopedică, 2010.

Gusti, Dimitrie *et all*. *Cornova 1931* [Cornova 1931], edited by Marin Diaconu, Zoltán Rostás, and Vasile Șoimaru. Chișinău: Editura Quant, 2011.

Herseni, Traian. "Cercetarea monografică a satului Măguri" ["Monographic Research of Măguri Village"]. *Gând Românesc*, no. 7-8 (1934): 455–457.

Munteanu, Dumitru (eds.). *Comuna Șanț. Repere monografice interbelice* [Commune Șanț. Interwar Monographic Landmarks]. Bistrița: Editura George Coșbuc, 2014.

Pop, Sever. *Recueil posthume de linguistique et dialectologie* [Posthumous Collection of Linguistics and Dialectology]. Societatea Academică Română, Roma: Acta Philologica IV, 1966.

Popoiu, Paula (eds.). *Șanț după 80 de ani de la prima campanie monografică* [80 Years after the First Monographic Campaign]. Vol. I, Craiova: Editura Universitaria, 2011.

Popoiu, Paula (eds.). *Șanț după 80 de ani de la prima campanie monografică* [80 Years after the First Monographic Campaign]. Vol. II, Craiova: Editura Universitaria, 2012.

Pușcariu, Sextil. *Limba română. Rostirea* [Romanian Language. Uttering]. Vol. II. București: Editura Academiei, 1959.

Stahl, H. Henri. "Cununa în satul Șanț" ["The Harvest Feast in Șanț Village"]. *Sociologie Românească*, no. 2 (1936): 11–21.

TDRG. Dr. H. Tiktin. *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* [Band I–III]. Bukarest – Staatsdruckerei, 1903–1924; 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Bukarest, Band I: A–C, Band II: D–O, Band III: P–Z. Cluj-Napoca: Editura Clusium, 2000-2005.